

Rasih ERKUL*

KLÂSİK TÜRK ŞİİRİNDE MİZAHIN HİCİV BOYUTUNDA FUZÛLÎ ÖRNEĞİ¹

Öz: Mizahın ilk dönemlerdeki temel yaklaşımı, zaman içinde değişikliğe uğrar. Mizah ile ilgili görüş ve tartışmalar, zengin bir edebiyatın oluşmasını engellemez. Bir araç olarak mizah, toplum ve insanların gerginliklerini dışa vurduğunda eleştiri niteliğine bürünür. Osmanlı dönemi Türk mizahı, zengin ve çeşitli bir literatüre sahiptir. Bütün eserlerde mizah ile karşılaşmak mümkündür. Mizah bir edebî türden çok, çeşitli durumlardan ortaya çıkan bir üslup olarak düşünülmelidir. Mizahın biraz ağırı, alaya, istihzaya götürür. Bunları ötesi, hicivdir. Hiciv, eleştiri zeminiyle ilgili bir terimdir. Eleştirilerde, şairlerin bazıları olumsuz tavır takınır, bazıları ise mizah yoluyla ılımlı bir tavır takınır. Bunlardan Fuzûlî, terbiye sınırı içinde kalarak nükteli beyitler, şiirler kaleme almıştır. Bu çalışmada, Fuzûlî'nin bu özelliğiyle ilgili örnekler ele alınıp mizah edebiyatındaki yeri değerlendirilecektir.

Anahtar kelimeler: Klâsik Türk şiiri, Mizah, Hiciv, Fuzûlî

IN CLASSICAL TURKISH POETRY SATIRE DIMENTION OF HUMOR FUZÛLÎ EXAMPLE

Abstract: The basic approach that can be seen in the early period of humor changes over time. Views and debates about what in fact the humor is do not prevent the formation of a rich literature on it. As one of the means of expression of distresses of both, individual and community, from time to time, humor, has turned into a way of criticism. The same is true about the Turkish humor of Ottoman period of time and we can find a rich and varied literature considered with this period. It can be asserted even without hesitation that it is possible to meet all kinds of works in literature, on condition that humor should have been considered a way of expression not a literary genre. As a matter of fact, if it is insisted to continue to criticism the step we will arrive at is irony, and satire. Satire, essentially, is a term connected with criticism. In their criticism some of poets prefer to be fierce or strong, and some moderate. One of these poets who prefer being in the side of moderate poets Fuzûlî will be our subject in this paper. In the study, to see and show some examples that can be interpreted as evidence for this property of this great poet of our literature. In this study, we will try, as far as we can, to evaluate by using some pieces of Fuzûlî's poems the place of poet in literature than a kind of literary, humor should be considered as on style resulting.

Keywords: Classical Turkish Poetry, Humor, Satire, Fuzûlî

Giriş

Mizah; bir davranışta, olguda görülen alışılmışın dışındaki gülmeye sebep bir durumun güldürecek bir şekilde ifade edilmesidir. "Şaka, eğlence, alay, lâtife" karşılığı kullanılan mizahla yanlışlar, kusurlar ortaya konarak bunların dolaylı yoldan giderilmesi, düzeltilmesi istenir. Mizah ile insan ilişkisi coğrafyaya, kültüre, dile ve âdetlere göre değişirse de mizah, her zaman zekâ

* Yrd. Doç. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Demirci Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü, rasiherkul@hotmail.com

¹ Bu makale, 25-27 Kasım 2010 tarihlerinde Erciyes Üniversitesi, Klâsik Türk Edebiyatı Topuluğu tarafından düzenlenen IV. Klâsik Türk Edebiyatı Sempozyumu (Prof. Dr. Mine Mengi Adına)'nda sunulan bildirinin gözden geçirilmiş biçimidir.

ile doğrudan ilişkilidir. Sözlü olarak doğan mizahın kaynağı, hayatın kendisidir.

I. Mizah

Mizah, toplum ve insan üzerindeki sıkıntı ve gerginlikleri dışı vuran bir araç olarak da ortaya çıkar. Böylece bir “eleştiri” niteliğine bürünen mizahın yapısı, etkisini gösterir. Bayağılığa kaçmayan mizahî eserler, en sert eleştirilerden daha çok etkili olabilirler. Düşündürücü olsa da mizahın en önemli amacı, “küçük düşürme söz konusu olmayan güldürme”dir. Bu amacın hafifçe dokundurma şeklinde de olsa “eleştiri” dozu taşıdığı görülür.

Mizahın ilk şekli, insanların topluca gerçekleştirdikleri eğlencelerde, sevinçler dışı vurulurken belirlenir. Eğlence, mizaha her konuyu, sorunu ortaya koyma ortamı sağlar. İlk toplu eğlencelerde ve mizah örneklerinde, iyi ile kötü sürekli savaş halindedir. Söz konusu eğlenceler, iyinin kötüyü yenmesi şerefine yapılmaktadır. Mizah ürünlerindeki karışık ve içinden çıkılmaz bir duruma, sonunda neşeli ve sevimli bir çözüm getirmek, ortak yan bulmak, gelenekten gelen bir mirastır. Eğlencenin içinde kendiliğinden var olan ve mizahın varlığı için belirli bir ortamın kurulması gereken hoş görü, mizahın kültür boyutunu oluşturur. Tarihi içinde mizah, hoş görüyü, hoş görü de mizahı anlamlı kılmıştır. Mizah, geliştirdiği yeni anlatım yollarıyla hayatın her alanını dışı vurabilmek için hoş görüyü zenginleştirmiş, genişletmiştir. Belli dönemlerdeki eğlencelerden sonra, el sanatlarının gelişmesi mizahın yapısını etkiler. Mizah, bir sanat ve bir meslek olarak görülmeye başlanır. Artık meslek gruplarının kapalı toplantıları da, mizahın başlıca yatağı olur. Mizahın bir sanat, hüner olarak değerlendirilişi, çeşit ve tür olarak zenginleşmesine yol açar. Mizah kavramı yerine zamanla “şaka, alay, hiciv, matrak, taşlama, iğne, nükte” gibi mizah çeşitleri egemen olur ve genel mizah yerine mizahın çeşitleri işlerlik kazanmaya başlar. Bu arada mizah, çağlara göre toplumun yapısını belirlerken teknolojik gelişmelerden şekil yapısını alır; ortamına son hızla uyabilme dinamiklerini gösterir. (Öngören, 1963: 21)

II. Mizahın Hiciv Boyutu

Mizah yüklü anlatımda hareketler, davranışlar tek başına mizah kaynağıdır. Genel olarak bir hareketin, davranışın görüntüsü, mizahın mantık yapısıyla doğrudan bağlantılıdır. Mizah da, sanatlar gibi anlam yüklü görüntülerden çıkarılır. Bu çerçevede bazı mizah türleri doğrudan anlatımdan yola çıkarken bazıları da görüntüden yola çıkar. Mizahın ortaya çıkabilmesi için ilgisiz iki sınıfın bir araya getirilmesi, bunun sonucu alışılmadık bir görüntünün sağlanması, ayrıca ortaya çıkan sonucun bir sosyal durumu işaret etmesi gerekir. Çünkü mizah, sosyal ilişkiyle beşeri bir kimlik kazanır. Mizahın aradığı hoş görü, bu noktada bulunur. Sonuçta soyut bir mantık ilişkisinden yola çıkan mizah, görüntü tablosu içinde somutlaşır, sosyal ilişki içinde günlük bir olaya dönüşür, taşıdığı sembolik yapı sonucu zihinlerde herkes için ortak, genel bir ilişki bulabilir. (Öngören, 1963:25-35)

Mizahın biraz ağırı, alay ve istihzâya götürür. İstihzâda, gizli ve iğneleyici bir alay vardır. Alay ve istihzânın ötesi ise “hiciv”dir. Hiciv, eleştiri zeminiyle ilgili bir terimdir. (Kılıç, 2008:152-156) Ancak eleştiriyle ilgili diğer terimler gibi hangi tür eserler için kullanıldığını anlamak zordur.

Mizahın imâ ve iğnelemeden küfre kadar uzanan belirli bir kişiye, olaya, sonuca saldırısı “hiciv” olarak adlandırılır. Saldırı ile özellik kazanan hiciv, ilk çağdan bu yana ok ile sembolize edilip silah olarak değerlendirilmiştir. Bir mizah çeşidi olarak hiciv, her mizah örneğinde yer alır. Böylece mizahın vurucu yanı, hiciv olarak görülür. Hicivde idealize edilmiş kavramlar buna ilişkin motifler kullanılır, bu yolda sembol sayılabilecek kültür tipleri aranır ve karşılaştırma yapılır. Sonunda da yerin dibine batırılır. Belli bir kişinin hedef alındığı hiciv, açık bir saldırdır. İdealize edilmiş bir ortamın, bir kişinin yetersizliği, beceriksizliği, kötü kastı ile bozulması dile getirilerek mizah sağlanır. Hicvin karşıtı denilebilecek medhiyede ölçü, övme gücüne bağlı olduğu gibi hicvin ölçüsü de yermeye bağlıdır. Bu yeme gücünü arttırmak adına, tek başına değer ölçüsü olmasa da şairlerin kabalığa, küfre dayandığı görülür.

Hicvin ortaya çıkışında rol oynana bir unsur da, hicveden ile hicvedilen arasında ortak bir ahdin olmasıdır. Hiciv, ahdini bozanı yerin dibine batırırken, var olan ahdi övmüş olur. Bu anlamda hiciv, olması gereken adına bir mehdiye kimliğindedir. Hicivde aranan nezaket ve hüner, olması gerekene duyulan inancı ifade etmesinden doğar. Olması gereken adına, olması gerekenden sapanı hicvetmek, bir nezaket belirtisi bilinmiş ve hoş görüyle bakılmıştır. Bunun sonucu olarak hiciv, manzum bir kimlikle gelenekleşirken hicvetmek de artık şaire özgü bir işlem olmuştur.

İslâm düşüncesinde mizah konusundaki temel tavır, daha ilk dönemlerde ortaya çıkar. (Franz Rozenhal, 1997:3-10) Hz. Muhammed ve ashabının söz ve davranışlarından yola çıkılarak temellendirilen “mizah” üzerine, yüzyıllar boyunca çok farklı yaklaşımlar geliştirilir. İslâm kültür dünyası kaynaklarında eğlence ve mizaha bir eğilim olduğu görülür. Hz. Peygamber ve ashabının yeri geldikçe nükte, şaka, lâtife yaptıkları, gülme ve güldürmenin onların hayatında da yer tuttuğu sık sık zikredilir. İslâm ahlâkçılarının çizdiği bir genel çerçeve “ideal model” olarak yaygınlık kazanır. Bu çerçeve, hemen hemen bütün Osmanlı terbiye eserlerinde kabul görür. (Mercimek Ahmed, 1974:100-103, Kaplan, 1995: 219-221)

İslâm kültür dünyasında, yazarların mizaha yönelik ilgisinin ağırlık noktasını, işin ahlâkî ve meşru yönü oluşturur. Mizahla ilgili tartışma, tereddüt ve düşünceler çok zengin bir edebiyatın oluşmasını engellemez. Mizahın, teorik planda çerçevesi çizilen “ideal model”i üzerinde tartışmaya girilmez, görüş belirtilmez. İdeal modelde; insan onurunu kırıcı, insanı aşağılayıcı mizahtan kaçınma ve zekâyaya, düşünceye dayanan ince mizahı tercih etme mizahın belirginleşen en önemli iki özelliği olarak görülür. Olumlu mizah, öne çıkarken pratik olarak, çerçevesi çizilen ideal modelin dışına çıkılmasına aldırmadan da mizah üretilir. (Kortantamer, 2002: 605)

III. Mizahın Klâsik Edebiyattaki Yeri

Mizah (Temel Türkçe Sözlük, 1992:581)’te, “gerçeğin güldürücü yanlarını ortaya koyan edebiyat türü” olarak ele alınsa da, edebî bir tür değil, pek çok edebî türde görülebilecek bir motiftir, bir üslûp çeşididir. Yazı türleri beceri ister, teknik ister, mizah ise insanın mizacından geldiği için bilgi değildir, edinilemez, teknik de değildir. İnsanın yaradılışında bu özellik varsa mizah başarılı olabilir. Mizah, çeşitli durumlardan bir vesileyle ortaya çıkan anlatımdır. Buna göre mizah bir tür olmaktan öteye bir anlatım biçimi, konuyu

ele alış yaklaşımı, üslûp tarzı olarak düşünölmelidir. Çünkü edebî türlerin her birinde işlenen konunun uygunluğu nispetinde mizah unsurlarına yer verilmiştir. Bu unsurların giderek eleştirili yaklaşımlara yol açtığı görülür.

Türklerin Anadolu'da varlığını göstermeğe başladığı 12. yüzyıldan itibaren insanlar, kendilerine ait mekânlarda veya ortak mekânlarda hikâye dinlemiş, kukla, taklit izlemiş, nükteler, şakalar yaparak zamanlarını değerlendirmiş ve gülüp eğlenmişlerdir. İslâmiyet öncesi döneme ait izler de taşıyan Dede Korkut hikâyelerine göre Anadolu'ya gelen Türklerin, bir mizahı olduğu muhakkak ise de Anadolu'daki ilk yüzyıla ait yazılı mizah ürünleri bulunmamaktadır. (Kortantamer, 2002: 605)

Osmanlı dönemi Türk mizahı, toplumun her katmanı arasında ortak noktaları bulunan çok zengin ve çeşitlilik arz eden bir mizah literatürüne sahiptir. Türk mizah edebiyatının elde bulunan ilk ürünleri arasında Yunus Emre'nin bazı şiirleri görülürken, 14. Yüzyıldan itibaren dikkat çeken yazılı malzeme zenginliği ve çeşitliliği içinde nesir tarzı eserlerin yanında mesnevilerde, divanlardaki hemen hemen her nazım şeklinde mizahî, esprili, nükteli, ironik, komik beyitlere, şiirlere, tasvirilere ve sahnelere rastlanır. 15. yüzyılda Ahmed Paşa, Ahmed-i Dâî ve Şeyhî divanlarındaki "sevgili, zâhid, rakip"le ilgili alaycı beyit ve şiirler, özellikle Necatî divanında mizahî şiirler, bir sosyal eleştiri olan Şeyhî'nin Harnâmesi, 16. yüzyılda Fakirî, Deli Birader lâkaplı Gazâlî, Meâlî, Derviş Şemsî, Mahremî, Pendnâme'siyle Güvâhî, Fuzûlî, Cinânî, Üsküplü İshak Çelebi, Kemal Paşazâde gibi şairlerin divanları, dikkat çekecek ölçüde mizahi beyitler ve şiirler içerir. 17. yüzyılda mizah açısından Nabî ve Sabit en başta gelen isimlerdir. 18. yüzyıl Kânî, Surûrî, Sünbülzâde Vehbî, Osmanzâde Tâib, Nedim, Haşmet, Şeyh Galib gibi önemli mizah şairlerini ve şiirlerini ortaya çıkarır. Bu yüzyılda, daha halk tarzı, daha âmiyâne bir güldürü dünyası ağır basmağa başlar. 19. yüzyıl mizahında ise, divan edebiyatındaki tükenişle beraber eskinin zenginliği, çeşitliliği, dinamizminin söndüğü, gölgelendiği görülür. (Kortantamer, 2002: 605-617)

Önemli isimlerinin sıralanan Klâsik Türk edebiyatında da, ihtiyaç duyulmanın sonucu sözlü olarak doğan mizahın kaynağı, hayatın kendisidir. Hayatın içindeki güldürücü, düşündürücü durumlar, olaylar, yönler ancak başkalarına anlatıldığında bir şekle bürünmüş ve yazıya dökülünce de nitelik kazanmıştır.

Divan şairleri, olsa "lâtife, hezel, tehzîl, mülâtafa, mutâyeye, ta'rîz, zemm, kadh, şetm" gibi kavramları kullanarak, mizaha başvurmuşlardır. Bu noktada sövgü, müstehcen ifade, hakaretâmiz sözlerin kullanıldığı görülür. Böylece az veya çok yergi anlamı taşıyan kavramlarla oluşan mizah külliyyâtı, şifâhen ağızdan ağıza yayılırken, pek azı yazıya geçirilmiştir.

Mizah ile arasında kuvvetli bir bağ olan hiciv, gücünü nükteden, imâdan aldığı sürece bir olaya, davranışa, kişiye, kuruma yönelik "iğneleyici, alay edici" üslubuyla bir "lâtife"dir. Pek çoğu makam hırsı, hased ve kıskançlıktan kaynaklanan şaka, lâtife babında mizah, hiciv oklarına dönüşmüştür. Küçük görme, küçük düşürmenin birbirine girdiği hicive "ta'rîz, terzîl" ve "tezyîf" duyguları hâkim olur. Devirlerin sosyal hayatı ve bu hayatın içindeki çeşitli olaylar, durumlar, kişiler ele alınmış, zaman zaman ciddi eleştirilerde bulunulmuştur. Ortaya konulan eleştirilerde şairlerin çoğu Nefî (Ö. 1635) gibi sert, öfkeli ve saldırgan bir tutum takınma yerine, mizahî bir yaklaşımla daha ılımlı bir tavır sergileme gayreti içinde olmuşlardır. Böylece

devirlerin sosyal hayatıyla ilgili önemli gözlemler, yaşantılar şiire konu yapılarak belli kesimlerin hedefi olmadan eleştirel tutum devam ettirilmiştir. Bu sırada kullanılan nazım türlerinin çeşitliliği, mizahın bir tür olmayıp daha çok ifade biçimi olduğunu açıkça gösterir.

Mizahın hiciv boyutuyla ilgili olarak Fuzulî örneğine geçmeden klâsik şiirde mizah açısından aşağıdaki örnekler dikkat çekicidir.

Gümülcine Şehrengiz'inde Dürrî (Ö.1722)
Gördüñ mi Sulak Ağayı zevk üzre mi her-bâr
'İşrette ola dâ'im o racüllere ser-dâr

Osmân Ağamuz anda urup dutmadı yâ
Halk ile yine itmede mi yok yere şavğa

Tesbihi elinde dedeyüm deyu gezer mi
Şeyhî evine hû dimege gâhî gider mi

diyerek Osman Ağanın tesbihi elinde dede gibi gezmesini, şeyhinin evine zikir için devam etmesini, odasını tekke gibi kullanılmasını ayrıca halk arasında kavga çıkarmasını dini bütün kişiliği ile çelişkili görerek eleştirir. (Yazar, 2007: 776) Osmanlı Şiir Tarihi yazarı E. J. W. Gibb, (1999:15), mizahî yaklaşımın yalnız şehrengizlerde olduğu görüşündedir.

Bir olayın, durumun şahsî duygular içinde ele alınması açısından, "hasb-i hâl"ler de konuya örnek verilebilir. Ebu Bekir Kâni, "Hasb-i hâl"inde; iyi özelliklerine rağmen toplumda olması gerektiği yerde olmayan, bu yüzden de sefil ve perişan olan insanlar ile her türlü kötü özelliklerine rağmen el üstünde tutulan insanları mukayese ederek sosyal hayatın aksayan yönlerine eleştirel açıdan ışık tutar.

Niçe 'akilleri gördüm muhtâc
Serseri pâ-yı bürehne gezer ac

Niçe bin gevher-i zî-kıymetler
Almağa yetmez anı kudretler

Niçe hikmet/ere oldum vâkıf
Niçe 'ibretlere oldum 'Ârif (Yazar, 2006:304-305)

Nabî (1642-1712)de
Bir devrde geldük ki 'azîzân unutulmuş
Tutmuş yirini hurd u büzürgân unutulmuş (Gazel 345/1)

derken yine zamanında değerli kişilerin unutulup büyüklerin yerini küçük değersiz insanların alışı dillendirir. (Bilkan, 1997: 714)

Bu örnekler, açıkça her türlü nazım şekli içinde nazım türlerinde mizahî yaklaşımı görmenin, yakalamanın mümkün olduğunu göstermektedir.

IV. Mizahın Hiciv Boyutunda Fuzûlî

Fuzûlî'nin yaşadığı 16. yüzyıl divanlarında, önceki yüzyıla göre hemen her nazım şeklinde yazılmış daha fazla mizahî şiirler görülür. Hiciv ve hezliyat, bu yüzyılda birden azımsanmayacak ölçüde belirir.

Leylâ'nın Mecnûnla okuldaki görüşmeleri üzerine Leylâ ile annesi arasındaki konuşma, Leylâ'nın inkârı çok zarif ve hoş bir mizah örneğidir. (Kortantamer, 2002:612)

*Billâhi nedir ana 'aşka mefhûm
Bu sırr-ı nehânı eyle ma'lûm
Hâdî-i reh-i murâdım olgıl
Bu şîvede üstâdım olgıl
Ben mektebe re'yim ile gitmen
Bir şıgl-i hilâf-ı re'yin etmen
Hem sen dersin ki mektebe var
Hem dersin sen ki gitme zinhar
Kangı söze i'tikâdım olsun
Sana nice i'timâdım olsun
Ben hem deęilim bu zecre kâil
Kim her dem olup çerâğ-ı mahfil
Nâ-cinsler ile hem-dem olmak
Bir yerde mukayyed-i gam olmak*

.....

*Peyveste mu'allim eyleyüp cevri
Gâhi sebak okuda gehî devri
Billâh bana bu idi maksûd
Mektebden olur mu tıfl hoşnûd
Artık bu söze mükerrer etme
Lutf eyle beni mükedder etme (Ayan,1981: 102-103)*

(Billâhi ana aşkın anlamı nedir? Bu gizli sırrı sen âşkâre eyle! / Murâd yolumun kılavuzu ol! Bu işde benim ustam ol! / Ben mektebe isteyerek gitmem. Senin düşüncenin tersi bir iş yapmam! / Hem sen dersin ki mektebe var! Hem sen dersin ki gitme sakın! / Hangi söze inanayım? Sana nasıl güveneyim? / Ben hem bu zorlamaya kâil değilim! Her ân odanın mumu olup / ne idüğü belirsizlerle beraber, bir yerde gam ve kedere oturayım! / Bu yetmezmiş gibi öğretmen de eziyyet etsin! Bazan ders bazan devir okusun! / Billâhi benim istediğim de buydu! Çocuk mektebden hoşnûd olur mu? / Artık bu sözü tekrar etme! Lütfen beni üzme!)

Fuzûlî'nin divanı da, mizahın hiciv boyutunda beyitler ve şiirler de içerir.

*Fuzûlî'nin kötü kâtibi kınayan
Kalem olsun eli ol kâtip bed-tahririn
Ki fesâd-ı rakamı sûrumuzu şûr eyler
Gah bir harf sukûtiyle kılar nâdiri nâr
Gâh bir nokta kusûriyle gözü kûr eyler (Akyüz vd., 1990:18)*

beyitleri, kötü şiir okuyucusu ve şairleri kınayan

*Bî-nasîb olsun nâ'im-i hulddden ol zîşt kim
Nâ-mülâyim lehcesi mevzûnı nâ-mevzûn ider
Tîşe-i lâfzı binâ-yı nazmı virân eyleyip
Süst güftârı fesâhat ehlini mağbûn eder (Akyüz vd., 1990:19)*

kıt'ası, nazım ve nesirde kendisini taklit edenleri at süren savaşçıların yanında ağaçtan ata binen çocuklara benzeten

*Müdde'î eyler bana taklîd nazm u nesirde
Lîk nâ-merbût elfâzı mükedder zâtı var
Pehlevanlar bâd-pâlar seğridende her taraf
Tıfl hem cevân eder ammâ ağaçdan atı var* (Akyüz vd., 1990:303)

kıtası, çok mal edinenleri yükü ağır hamala benzeten

*Ey ki endişe-i mâl ile serâsîme olup
Dün ü gün dehrde aşüfte geçer ahvâlin
Cem'i mâl eylediğin rahat içindir ammâ
Rahatın eksik olur her nice artar mâlin
Mali çok etme hazer eyle azâbından kim
Renci artar ağır oldukça yükü hammâlin* (Akyüz vd., 1990:307)

kıt'ası, belli bir kişiyi hedef almadan eleştiren şiirleridir.

İslâmiyet'in kutsal ayı olan ramazan ayı üzerine, bir gelenek olarak çeşitli bakış açılarından şiirler yazılmıştır. Fuzûlî'nin gazellerinden birisi de bu türden bir örnektir. (Akyüz vd., 1990:247) Fuzûlî, söz konusu gazelinde ramazan ayını, tasavvufî bakış açısıyla konu olarak ele alırken hiciv örneği verir (Gazel 239).

Ramazan geldiği için şarap güzeli yüzüne perde çekmiş, şarap matemi için saç, eline çengi alıp ağıt yakmaya başlamıştır. Şarap, artık açıkta değil perde arkasında içilmektedir.

*Ramazân oldu çeküp şâhid-i mey perdeye rû
Mey için çeng tutup ta'ziye açtı gîsû*

Mutrip, durumu anlamış ve kopuzu ortadan kaldırmıştır. Şarap sürahisi ve testisi de meclisten ayağını çekmiştir.

*Bildi mutrib ki nedir hâl götürdü kopuzun
Bezmden çekdi ayağını surâhi vü sebû*

Şair, ramazanın ilân edilmesi için, hilâlin görüldüğünü ispat için hâkim huzurunda yapılan merasimi anlatırken, “şarap meclisinin kanunu bozulmuştur. Ne için çeng ile def, birleşip hâkim huzuruna varıp bağırıp çağırıyorlar?” der.

*Bezm kânûnu bozuldu ne için çeng ile def
Yığılıp etmeyeler hâkim eşiğinde gulû*

Zâhidlerin cenneti, ramazan ayında açılıyor. Âşıkların cenneti de, aşk yeri olan meyhanedir. Cennet açılınca, bu cennetin de açılması lâzım. “Ramazan ayında cennet kapılarının açılması lâzım” diyen şair, “meyhane kapısının kapalı olması reva mı?” diye sorar.

*Ramazân ayı gerek açıla cennet kapısı
Ne revâ kim ola mey-hâne kapısı bağılu*

“Meyhanenin açılması için Fatihalar okuyalım” diyen şair, ümitsiz değildir: “Belki bağı bir kapı önümüzde açılır.” Bu meyhane, aşk-ı ilâhi meyhânesidir. Bir kapının belki açılması, manevi bir sıkıntının halledilmesidir.

*Feth-i mey-hâne için okuyalım Fâtihâ'lar
Ola kim yüzümüze açıla bir bağı kapu*

“Kadeh güneşi, ramazan gününde doğmaz. Ey Allah'ım, bize bu ne belâ, ne kara gündür.” Kadeh güneşi yani ilahi aşk güneşi doğmazsa her taraf kararır. Kâinat ancak bu aşk ile hakiki mahiyetinde görülür.

Âf-tâb-ı kadeh etmez ramazân ayı tulû'

Ne belâdır bize yâ Rab ne kara gündür bu

Âşıklar, gül renkli şaraba kavuşmak için bayram hilâlinin doğmasını beklerler. Bu hilâl doğsun diye bakarken gözlere kara su inecektir. “Gül renkli şaraba kavuşmayı bekleyerek bayram ayına baka baka gözümüze kara su inecektir.”

İntizâr-ı mey-i gül-reng ile bayram ayına

Baka baka inecektir gözümüze kara su

Ramazân gelmiştir. Fuzulî'nin korkusu, epey gün şarap içmeye içmeye ansızın sofuluğa alışmaktır.

Ramazân oldu budur vehmi Fuzûlî'nin kim

Nice gün içmeye mey zühd ile nâ-geh tuta hû

Fuzulî burada, dolaylı yoldan söylenenle söylenmek istenenin çelişmesine dayalı bir istihza örneği verir. Bu anlatım, alay etmeyi amaçlayan nükteli bir söyleyiştir. Bu şiiri ince ve güzel kılan klâsik edebiyat şiiri estetiğinin üstüne oturtulduğu edebî sanatlar arasında yer alan istihzâ ve ta'riz, sanatlarıdır.

Müstakil bir eser olarak kuru zühd ve takvayı hicveden sanat vadisinde yazılmış bu gazelde, şairlerin çeşitli vesilelerle kınadıkları zâhid, ham sofu tipini, Fuzulî de hiciv konusu yapar. Şair, burada kuru zühd ve takvayı hicvederek zekice taşlamıştır.

Ramazân ayı gerek açıla cennet kapısı

Ne revâ kim ola mey-hâne kapısı bağılu

derken görünenle kastedilenin çelişmesine dayanan dolaylı bir anlatımla ve anlatımın tezatlı verilmesiyle ta'riz yaparak ifadeyi zarif bir şekilde zekice medlulünden başka bir yöne çevirmiştir.

Senün mihr ü vefâ gösterdiğün ağıyâra çok gördüm

Galatdur kim seni bî-mihr okurlar bî-vefâ dirler

derken sevgilinin ilgisizliğini, aşkına karşılık göstermeyişini ta'riz yoluyla kınar. (Mengi, 2000: 90)

V. Sonuç

Gerçeğin güldürücü yanlarını ortaya koyan mizahla ilgili tartışma, tereddüt ve düşünceler çok zengin bir edebiyatın oluşmasını engellemez. Edebî türlerin her birinde işlenen konunun uygunluğu nispetinde mizah unsurlarına yer verilmiştir.

Mizah; bir tür değil, bir biçemdir; topluma, insana, olaylara bakış açısidir. İnsanın mizacından gelen bir özelliktir, bir çeşnidir Hafiflik alâmeti sayılması, şiiri küçültücü bir tavır olarak düşünülmesi, mizahın klâsik edebiyattaki yerini belirlediği söylenebilir.

Klâsik edebiyat şairleri, yazarları inançlarına, geleneklerine, âdetlerine, sosyal kabullerine uymayan her türlü davranışın, alışkanlığın, zayıflığın, eksikliğin karşısında olmuşlar ve bunları değişik yaklaşımlarla eleştirmekten çekinmemişlerdir. Tek başına eleştiri karşılığı olarak kullanıldığı görülen hiciv ve hezeliyyât mecmuaları eleştiri konularıyla doludur. Bu çerçevede mizahın hiciv boyutunda örnek olarak ele aldığımız Fuzulî, hicvederken bile belâgatin imkânları içinde sanat vadisinden ayrılmamıştır.

Kaynakça

- Ayan, Hüseyin. (1981), *Leylâ vü Mecnûn*, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Bilkan, Ali Fuat. (1997), *Nâbî Divanı I-II*, MEB Yayını, Ankara.
- Fuzûlî Divanı. (1990), *Hazırlayanlar: Kenan Akyüz, Süheyl Beken, Sedit Yüksel, Müjgân Cumhur*, Akçağ Yayınları Ankara.
- Gibb, E. J. Wilkinson (199) *Osmanlı Şiir Tarihi*, C. IV, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Kaplan, Mahmut. (1995), *Hayriye-i Nabî*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara.
- Kılıç, Zülfü. (2008), “Klâsik Türk Edebiyatında Eleştiri Terminolojisi”, Adıyaman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, C.1, S.1, Aralık
- Kortantamer, Tunca. (2002), “Kuruluştan Tanzimat’a Kadar Osmanlı Dönemi Türk Mizahının Kısa bir Tarihi”, *Türkler*, C.11, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.
- Mengi, Mine. (2000), “Divan Şiirinde Yergi Amaçlı Söz Sanatları”, *Divan Şiiri Yazıları*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Mercimek Ahmed. (1974), *Kâbusnâme (Neşreden) Orhan Şaik Gökyay*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Öngören, Ferit. (1963), *Cumhuriyet Dönemi Türk Mizah ve Hicvi*, 4. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
- Rosenthal, Franz. (1997), *Erken İslâm’da Mizah (Çev.) Prof. Dr. Ahmet Arslan*, 1.baskı, İris Yayınları, İstanbul.
- Şemseddin Sâmî. (1985), *Temel Türkçe Sözlük Kâmûs-ı Türkî*, C.2, Tercüman Gazetesi, İstanbul.
- Türkçe Sözlük*. (1992), C. 1, İstanbul, Türk Dil Kurumu, Milliyet Gazetesi.
- Yazar, İlyas. (2006), *Kânî Divanı (İnceleme-Metin)* Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir. (Yayınlanmamış Doktora Tezi)
- Yazar, İlyas. (2007), “Dürrî’nin Şehrengîzinden Gümülcine’ye Bakış” *Turkish Studies / Türkoloji Araştırmaları*, Volume 2/2 Spring